

ДИНИЙ ВА ДУНЁВИЙ БИЛИМЛАРНИНГ ИНСОН ДУНЁ ҚАРАШИГА ТАЪСИРИ

Исажан Мирзақулов

Тошкент давлат транспорт университети доценти

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада Бугун мамлакатимиз Ўзбекистонда кенг қамровли ислохотлар амалга оширилаётган бир даврда шахснинг жамият олдидаги масъулиятини юксалтириш ҳар қачонгидан ҳам муҳимлиги намоён бўлмоқда. Айниқса, глобаллашув шароити таъсирида авж олаётган “оммавий маданият” каби таҳдидларга қарши туришда шахсда масъулият туйғусини такомиллаштириш бугунги даврнинг долзарб муаммоларидан бири ҳисобланади.

Калит сўзлар: Диний билим, дунёвий билим, маънавият, демографик, “Байтул ҳикма”, Шарқ фалсафаси, “Тарбия”.

КИРИШ

Асрлар давомида халқимизнинг юксак маънавияти, адолатпарварлик, маърифатпарварлик каби эзгу фазилатлари Шарқ фалсафаси ва Ислом дини таълимоти билан узвий боғлиқ равишда ривожланиб келган. Аммо ўтган асрнинг 70 йили давомида халқимиз маънавиятига тамомила ёт бўлган ва умуман инсоният маънавий тараққиётини буткул тескари изга солиб юборишга уринган даҳриёна "инқилобий" фалсафа асосидаги тоталитар мафкуравий тазйиқ бир неча авлод онгига шафқатсиз қатағонлар йўли билан сингдиришга уринди. Бундан 28 йил олдин эришилган сиёсий Мустақиллик миллатимизга ўз асл қадриятларимизни эркин ўрганиш ва ҳаётга татбиқ этиш имкониятини қайтиб берди. Эндиликда бизнинг вазифамиз қадимий ва барқарор анъаналаримизни ҳозирги замоннинг мутлақо янгича шароитларига мос равишда қайта тиклаб, халқимиз тафаккур тарзига мувофиқ ва тушунарли шаклда ёш авлоднинг маънавий баркамол бўлиб улғайишига имкон даражасида ўз ҳиссамизни қўшиш бўлмоғи керак.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Бугун мамлакатимиз Ўзбекистонда кенг қамровли ислохотлар амалга оширилаётган бир даврда шахснинг жамият олдидаги масъулиятини юксалтириш ҳар қачонгидан

ҳам муҳимлиги намоён бўлмоқда. Айниқса, глобаллашув шароити таъсирида авж олаётган “оммавий маданият” каби таҳдидларга қарши туришда шахсда масъулият туйғусини такомиллаштириш бугунги даврнинг долзарб муаммоларидан бири ҳисобланади. Дарҳақиқат, инсонни ҳайвонот олаmidан фарқловчи жиҳати бу унда масъулият ҳиссининг мавжудлигидадир. Мана шу масъулият туйғуси орқали инсон ўзининг маънавий мавжудот эканлигини англаб боради. Инсон ўзининг маънавий камолот имкониятларини юзага чиқариш лозимлигини англаб етган сари ўзлигини англай бошлайди. Ҳар қандай инсонни шахс деб атай олиш қийин. Шахсга ижтимоийлик хусусиятлари хос. Инсонлар шахс бўлиб дунёга келмайдилар, ижтимоийлик хусусиятлари наслдан наслга ўтмайди, балки кишилар ижтимоий муҳитда, жамиятда шахс бўлиб шаклланадилар. Инсон жамиятдаги кишилар билан мулоқоти жараёнида ижтимоий муносабатларга киришади ва унда секин аста индивиддан шахсга айлана бориш имконияти юзага келади. Ижтимоийлашув сабабли инсонда янгидан-янги шахсий хислатлар пайдо бўлади, яъни ўзининг ҳатти-ҳаракатлари учун жавоб бериш, ўзини ўзи назорат қилиш, ўзи-ўзини тарбиялаш, ижтимоий фаоллик, мустаҳкам эътиқодга, ўз дунёқарашига эгалик, мустақил қарорлар қабул қилиш ва ўз фикрларини эркин баён этиш шахсга хос хусусиятдир. Инсон қачон ўзининг оила аъзолари олдидаги, миллат олдидаги, Ватан олдидаги, жамият олдидаги ва, қолаверса, умуминсоният олдидаги масъулиятини жиддий ҳис этса, уни том маънодаги ҳақиқий шахс ҳисоблаш мумкин. Шулардан келиб чиқиб, шахс масъулияти инсоннинг ҳақиқий моҳиятини белгилайди, деб хулоса қилиш мумкин.

Дунёвий нуқтаи назардан шахс масъулиятини шакллантирувчи омиллар сифатида қуйидагиларни келтириб ўтиш мумкин:

- ҳуқуқий жиҳатдан шахс масъулиятини таъминланиш даражасининг мавжудлиги;
- шахс масъулиятини иқтисодий фаровонликка эришилишдаги муҳим аҳамияти;
- шахснинг сиёсий масъулияти яъни, фуқароларнинг ўз давлати олдидаги бурч ва мажбуриятларини англаган ҳолда фаолият олиб бориш кўникмаси;
- инсонларнинг интеллектуал қобилиятларини намоён қилиш имкониятларининг таъминланиши;

Шахс масъулиятини шакллантирувчи мазкур омиллар ўзаро уйғун бўлгандагина таъсирчанлиги юқори бўлади.

“Масъулият ижтимоий характерга эга. Ижтимоий масъулият оилавий, фуқаролик, жамият ва шахсий хизматларни бажараётганда вужудга келади”.

Ёшларда масъулият сифатларини ўстириш уларда мустақиллик, шижоатлилиқ, доминантлилиқ, ўзига ишончилиқни шакллантиришга хизмат қилади. Психолог олим Н.С.Сафоев, “Инсон ҳаёт қонуниятларини билиш ва уларни ўз фаолиятида қўллашга қодир экан, демак шу нуқтаи назардан унинг хулқ-атворини ижтимоий меъёрлар билан бошқариш мумкин. Қолаверса, инсон ўз қилмишлари учун масъулиятни ҳис қилиши лозим” - деб таъкидлайди.

Яна бир психолог олима Сагиндикова “Масъулият ўзи ва бошқалар, жамоа олдидаги ўз ҳатти-ҳаракатлари учун масъулликни бўйнига олиб, шахсининг ўзини бошқариши ва хулқ-атворини шакллантирувчи энг асосий характер сифатидир” – деб таърифлаб ўтади.

“Масъулият” – фалсафий категория сифатида ижтимоий воқелиқда инсоннинг англанилган ҳатти-ҳаракатларини ифодалайди. Бу фалсафий категория орқали инсонларнинг ижтимоий-маънавий, моддий-жисмоний, руҳий-табиий масъулият каби хислатлари қамраб олинади ва таҳлилга тортилади. Ижтимоий фалсафада бу тушунча шахсининг жамият олдидаги маънавий-ахлоқий талабларни бажариши нуқтаи назаридан олиб қаралади. Шахс маънавий камолотида масъулият масаласи алоҳида аҳамият касб этади.

Масъулиятнинг ижтимоий–маънавий функцияси турли замон ва маконга қараб ўзгача мазмун касб этиб боради. Бу бевосита шахслараро, гуруҳлараро, давлат ва жамиятлараро муносабатлар тарзида намоён бўлади. Шу билан бирга, шахс маънавий тараққиётининг ҳар бир босқичида ўз ифодасини топган масъулият даражаси ҳам ўзгариб боради ва шахс маънавий фаолияти, унинг турфа хусусиятлари билан бир бутунлиқда кечади. Демак, ижтимоий масъулият инсон маънавий ҳаётининг мазмун- моҳиятини ташкил қилувчи бош омил ҳисобланади. Ҳар бир шахс ўзининг ватан, халқ, жамият олдидаги фуқаролик бурчи виждон иши эканлигини ҳис қилмоғи лозим. Зеро, ўз бурчини, масъулиятини яхши ҳис қилган одамларнинг халқ, юрт олдида обрўйи, кадр-қиммати, мавқеи ошиб, бундай шахсларни барча бирдай эъзозлайди.

Мутафаккир олим Абдурауф Фитрат масъулиятни шахсининг “ маънавий хатти – ҳаракатлари мажмуи ” сифатида талқин этади. Дарҳақиқат, инсон маънавий мавжудот экан, унинг хатти – ҳаракатларида ҳам маънавийлик акс этиши табиий ҳолдир. Шахс қачон ўзининг ҳаракатлари оқибатини ўйласа ва бунинг учун маънавий жавобгарлигини виждонан ҳис этса, ана шунда масъулият ҳақиқий маънавий

хатти- ҳаракатлар мажмуасига айланади. Масъулиятда шахнинг ўзига хос маънавий жиҳатлари намоён бўлади. Масалан иймон-этиқодлилик, виждонийлик, ор-номуслилик, иродалилик, руҳан поклик, самимийлик, гурурилилик, инсонпарварлик, ватанпарварлик. Демак, маънавий баркамол шахсни шаклланишида масъулиятнинг ўрни беқиёс.

“Масъулият” араб тилидан олинган бўлиб, “жавоб бермоқ”, “жавобгар бўлмоқ” деган маъноларни англатади. Масъулият тушунчаси Европа илмида илк бора фалсафий тушунча сифатида XIX асрнинг 2-ярмидан бошлаб қўлланила бошланган. “Масъулият” тушунчаси биринчи марта фалсафага 1859 йилда Альфред Бэн томонидан киритилган. хулосага келинди:

ХУЛОСА

Шахс масъулиятини шаклланишида диний ва дунёвий омилларни тадқиқ этиш бир қатор адабиётлар, илмий тадқиқотларни ўрганишни тақозо этди.

Биринчидан, Шахс масъулиятининг диний ва дунёвий талқинига кўра киши ўз-ўзини чуқур англашига урғу берилади. Ўзини англаган кишида ижтимоий ва иқтисодий масъулият ҳисси юксак бўлади. Инсоннинг етукликка эришуви ҳақидаги тасаввурлар ҳар қандай даврда ҳам маданий-маънавий ғоялар, концепсияларнинг асосини ташкил этган.

Иккинчидан, исломий қадриятларни шакллантиришдан мақсад миллий ва диний қадриятларнинг тарихан муштарақлиги, уларнинг умуминсоний қадриятлар билан уйғунлиги, бу қадриятларнинг ҳозирги мустақил Ўзбекистон шароитидаги аҳамиятини янада аниқроқ ёритиб бериб, кенг жамоатчилик хусусан ёшлар дунёқарашида ислом динига нисбатан тўғри ёндашувни шакллантириш ва жамият учун юксак маънавиятли кадрларни тарбиялашдан иборат.

Учинчидан, исломий қадриятларни асл мазмун-моҳиятини ёритишда ислом дини асрлар мобайнида халқимиз қалбидан чуқур жой олиб, ўзлигимизни англаш, миллий маданиятимиз ва турмуш тарзимизни сақлаш, қадриятларимиз, урф-одат ва анъаналаримизни бир авлоддан иккинчи авлодга безавол етказишда беқиёс омил бўлиб келаётганига алоҳида эътибор қаратиш зарур. Чунки ислом диннинг ҳеч нарса билан ўлчаб, қиёслаб бўлмайдиган аҳамиятли жиҳатлари айнан ана шу масалаларда намоён бўлади.

REFERENCES

1.Эргашев И. С. Шахс маънавий камолотида эркинлик ва ижтимоий масъулият уйғунлиги. номз. Дисс.Автореферати . - Тошкент: 2011, -Б. 15.

2. Сафоев Н.С. Психологические особенности национального самосознания студенческой молодежи. Автореф. Дисс. ... док. псих. Наук. –Ташкент: 2005, -С. 14.
3. Сагиндикова Н.Д. Талабалар ўқув фаолиятида масъулиятнинг гендер хусусиятлари. (PhD) док. дисс. Автореферати. - Тошкент: 2017, -Б. 13.
4. Ж. С. Раматов, & М. Ҳасанов (2022). МОЛОДЕЖЬ И ИНФОРМАЦИОННО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ. *Central Asian Academic Journal of Scientific Research*, 2 (6), 532-536.
5. Салимов, Бахриддин Лутфуллаевич, & Ҳасанов, Миршод Нўъмонович (2022). ШАРҚ МУТАФАККИРЛАРИНИНГ КОМИЛ ИНСОН ТАРБИЯСИ МАСАЛАЛАРИ ТАҲЛИЛИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (6), 1345-1354.
6. Раматов, Ж. С., Баратов, Р. Ў., Кушаков, Ф. А., Валиев, Л. А., & Ҳасанов, М. Н. (2022). ЖАМИЯТДА СИЁСИЙ ВА ҲУҚУҚИЙ МАДАНИЯТНИ ЮКСАЛТИРИШ МАСАЛАЛАРИ. *PEDAGOGS jurnali*, 19(1), 13-18.
7. Ж. С. Раматов, & М. Ҳасанов (2022). ЎЗБЕКИСТОН ТАРАҚҚИЁТИНИНГ ЯНГИ БОСҚИЧИДА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИНИНГ ТАЪМИНЛАНИШИ. *Academic research in educational sciences*, 3 (6), 963-969.
8. Раматов, Ж. С., Муратова, Д., Султанов, С. Ҳ., Тухтабоев, Э., Кушаков, Ф., & Ҳасанов, М. Н. (2022). ИЖТИМОЙ АДОЛАТ ВА ҚАДРИЯТЛАР ПЛЮРАЛИЗМИ. *World scientific research journal*, 8(1), 102-108.
9. Ҳасанов, М. Н., Бекмуратов, Б. Ж., Турғунов, Б. Ш., & Маматқулов, У. С. (2022). ФОРОБИЙНИНГ ТАЪЛИМОТИДА ЁШЛАР ВА ИНСОН ТАЛИМ-ТАРБИЯСИ МАСАЛАЛАРИ ТАҲЛИЛИ.
10. Ҳасанов, М. Н., Зайниддинов, Б. З., Абдухалилов, О. А., & Джурайев, Д. Д. (2022). МЕҲНАТДА ИНСОННИ ШАКЛЛАНИШДАГИ АҲАМИЯТИ.
11. Ramatov, J.S. va Hasanov, MN (2022). Ta'lim amaliyotida innovatsiyalarni jalb qilishning nazariy modelini tahlil qilish. *Sharq uyg'onishi: innovatsion, ta'lim, tabiiy va ijtimoiy fanlar*, 2 (6), 937-942.
12. У.К.Эрниёзов, М.Н. Ҳасанов, & Х.С.Машарипов. (2022). АБУ НАСР ФОРОБИЙНИНГ ИЖТИМОЙ-АХЛОҚИЙ ТАЪЛИМОТИ ВА УНИНГ АНТРОПОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ. *JOURNAL OF NEW CENTURY INNOVATIONS*, 4(3), 130–136.
13. Ж. С. Раматов, М. Ҳасанов, & Л. А. Валиев (2022). ИНСОН ДУНЁҚАРАШИНИНГНИНГ ДИНИЙ ВА ДУНЁВИЙ ТАЛҚИНИ. *Central Asian Academic Journal of Scientific Research*, 2 (7), 78-82.

14.J. S. Ramatov, M. Hasanov МАФКУРАВИЙ АХЛОҚ ТАРБИЯСИНИНГ АНАМИЯТИ // Pedagogik fanlar boyicha akademik tadqiqotlar. 2022 yil. 6-son. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mafkuraviy-ta-didlarni-oldini-olishda-ahlo-iy-tarbiyaning-a-amiyati> (kirish sanasi: 04.10.2022).

15.Ж. С. Раматов, & М. Ҳасанов (2022). МИЛЛИЙ ҚАДРИЯТЛАР – ЖАМИЯТИМИЗ БАРҚАРОРЛИГИ ВА ЁШ АВЛОД ТАРБИЯСИНИНГ МУҲИМ ОМИЛИ. Academic research in educational sciences, 3 (6), 973-979.

16.Ж. С. Раматов, М. Ҳасанов, & Лочин Азаматович Валиев (2022). АУРОБИНДО ГХОШ ҲАЁТИ ВА ИЛМИЙ ФАЛСАФИЙ МЕЪРОСИ. Academic research in educational sciences, 3 (6), 1161-1169.

17.Ramatov, J.S. va Xasanov, MN (2022). Ta'lim amaliyotida innovatsiyalarni jalb qilishning nazariy modelini tahlil qilish. *Sharq uyg'onishi: innovatsion, ta'lim, tabiiy va ijtimoiy fanlar*, 2 (6), 937-942.

18.У.К.Эрниёзов, М.Н. Ҳасанов, & Х.С.Машарипов. (2022). АБУ НАСР ФОРОБИЙНИНГ ИЖТИМОИЙ-АХЛОҚИЙ ТАЪЛИМОТИ ВА УНИНГ АНТРОПОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ . *JOURNAL OF NEW CENTURY INNOVATIONS*, 4(3), 130–136.

19.Ж. С. Раматов, М. Ҳасанов, & Л. А. Валиев (2022). ИНСОН ДУНЁҚАРАШИНИНГНИНГ ДИНИЙ ВА ДУНЁВИЙ ТАЛҚИНИ. *Central Asian Academic Journal of Scientific Research*, 2 (7), 78-82.

20.J. S. Ramatov, M. Hasanov МАФКУРАВИЙ АХЛОҚ ТАРБИЯСИНИНГ АНАМИЯТИ // Pedagogik fanlar boyicha akademik tadqiqotlar. 2022 yil. 6-son. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mafkuraviy-ta-didlarni-oldini-olishda-ahlo-iy-tarbiyaning-a-amiyati> (kirish sanasi: 04.10.2022).